

Osoba w spektrum autyzmu jako pokrzywdzony w polskim procesie karnym. Czy jest to proces równych szans w aspekcie standardów strasburskich? – wybrane zagadnienia

A Person on the Autism Spectrum as a Victim in a Polish Criminal Trial. Is this an Equal Opportunity Process in Terms of Strasbourg Standards? Selected Issues

Abstract

The aim of the paper is to analyse the extent to which the rules of criminal procedure allow for equal opportunities for victims of autism spectrum disorder in the course of Polish criminal proceedings, in order to implement the Strasbourg standards. In his publication, the author presents the special needs of people on the autism spectrum. Due to their disability, these people can exercise their right to go to court, provided that they are provided with appropriate procedural solutions. The author then outlined the Strasbourg standards defined by the European Court of Human Rights in its judgments on the right to a court. The analysis shows that the Court recommends the introduction of specific mechanisms to enable each person to actually benefit from the criminal justice system. A detailed analysis was then carried out of the Polish criminal procedure rules, which can equalise opportunities for victims on the autism spectrum to access criminal proceedings. The analysis was based mainly on the new provision, Article 185e of the Code of Criminal Procedure. The author drew specific scientific conclusions from the analysis. First of all, it was noted that certain mechanisms have recently been introduced, thanks to which an autistic person, as an aggrieved party, has a greater influence on the course of his or her case. However, there are still some shortcomings that need to be addressed. The author has therefore formulated some *de lege ferenda* postulates.

SŁOWA KLUCZOWE: autyzm, proces karny, pokrzywdzony, prawo do sądu, Europejski Trybunał Praw Człowieka

KEYWORDS: autism, criminal trial, victim, right to court, European Court of Human Rights

1 | Wprowadzenie

Konieczność uczestnictwa w procesie karnym jest bez wątpienia dla każdego człowieka doświadczeniem, które nie jest zaliczane do najprzyjemniejszych. Charakter tego rodzaju postępowania wywołuje stres, obawy i niepokój. Dotyczy to nawet pokrzywdzonego, który z racji swojej roli procesowej jest z założenia w bezpieczniejszej pozycji. Jako pokrzywdzony w procesie karnym może występować też osoba autystyczna. Szczególne potrzeby osoby autystycznej, jeżeli nie będą zauważane i zaspokajane w toku procesu karnego, mogą spowodować, że osoba autystyczna znajdzie się w znacznie gorszym położeniu niż pokrzywdzony, który nie jest w spektrum autyzmu. Przepisy regulujące tok postępowania karnego powinny być zatem tak skonstruowane, by wyrównywać szanse osób w spektrum autyzmu. Ponadto niezbędne jest również właściwe stosowanie przepisów przez organy procesowe. Przyczynami podjęcia tematu tego artykułu była potrzeba zbadania, w jakim stopniu regulacje karnoprosesowe pozwalają na wyrównywanie szans pokrzywdzonych w spektrum autyzmu w toku procesu karnego. Z danych statystycznych udostępnionych przez Narodowy Fundusz Zdrowia wynika, że z roku na rok rośnie liczba osób, u których zdiagnozowano w Polsce autyzm dziecięcy, autyzm atypowy lub zespół Aspergera. W 2021 r. łącznie było to aż 86 575 osób^[1]. Pokazuje to, że problem dotyczy bardzo dużej populacji polskiego społeczeństwa. Dodatkowo w ostatnim czasie wprowadzono pewne zmiany legislacyjne, które miały na celu poprawienie sytuacji osób autystycznych w postępowaniu karnym. Z racji nowo wprowadzonych przepisów – i tym samym braku stosownych opracowań – pożądanym wydaje się dogłębne zbadanie tego ważnego społecznie tematu. Celem artykułu jest przeanalizowanie, w jakim zakresie regulacje karnoprosesowe pozwalają na wyrównywanie szans osób pokrzywdzonych

¹ <https://ezdrowie.gov.pl/13586>. [dostęp: 19.01.2024].

w spektrum autyzmu w toku polskiego procesu karnego, tak by realizowane były standardy strasburskie. Wobec tego zasadniczy problem badawczy artykułu zawiera się w pytaniu: W jakim zakresie przepisy karnoprosesowe umożliwiają osobie autystycznej realny jej udział w procesie karnym w charakterze pokrzywdzonego przy zachowaniu standardów strasburskich?

Do tak skonstruowanego problemu badawczego autor proponuje następującą hipotezę badawczą: przepisy karnoprosesowe w zbyt wąskim zakresie umożliwiają osobie pokrzywdzonej w spektrum autyzmu realne uczestnictwo w procesie karnym. Choć dostrzec można pewne zmiany, które poszerzają karnoprosesową ochronę takiej osoby, to wydaje się, że ochrona ta jest wciąż zbyt słaba. Standardy strasburskie wymagają zapewnienia w tym zakresie szerszej ochrony.

W celu weryfikacji zaprezentowanej wyżej hipotezy badawczej, autor posłuży się kilkoma metodami badawczymi. Główną rolę odgrywać będzie metoda dogmatycznoprawna. Metoda ta polega na analizie treści norm obowiązującego prawa krajowego i sprowadza się do syntaktyczno-semantycznej analizy tekstu prawnego wspartej zastosowaniem reguł logiki^[2]. Ponadto, zastosowana zostanie metoda analityczna w postaci analizy piśmiennictwa i judykatury. Polega ona na możliwości wykorzystania źródeł doktrynalnych oraz źródeł pochodzących z judykatury^[3].

2 | Szczególne potrzeby osób w spektrum autyzmu

Rozpoczynając rozważania dotyczące wskazanej problematyki, nie można nie wyjść od wyjaśnienia tego, kim są autyści. Światowa Organizacja Zdrowia w Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-11^[4] dokonała pewnych zmian w zakresie rozumienia pojęcia autyzmu.

² Więcej na temat metod badawczych Wojciech Filipkowski, Elżbieta Zatyka, Ewa Glińska, Emilia Jurgielewicz-Delegacz, „Szczegółowa koncepcja badań prawnokryminologicznych”, [w:] *Bezpieczeństwo osób niewidomych i słabowidzących w ruchu drogowym. Wybrane aspekty praktyczne*, red. Katarzyna Laskowska, Wojciech Filipkowski, Ewa Glińska (Białystok: Wydawnictwo Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 2014), 38.

³ Filipkowski, Zatyka, Glińska, Jurgielewicz-Delegacz, „Szczegółowa koncepcja badań prawnokryminologicznych”, 39.

⁴ <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>. [dostęp: 19.1.2024].

Choć wdrażanie nowej wersji międzynarodowej klasyfikacji chorób rozciągnięte jest na kilka lat, a termin całkowitego przejścia z klasyfikacji chorób ICD-10 na ICD-11 przewidziano na 2026 r., już teraz można wskazać kierunek dokonanych zmian. W klasyfikacji ICD-11 pojęcie autyzmu zostało zastąpione pojęciem spektrum autyzmu. Dodatkowo nie wyróżnia się już zaburzenia o nazwie Zespół Aspergera. W nowej klasyfikacji spektrum autyzmu umieszczone zostało w rozdziale 6. Zaburzenia psychiczne, behawioralne lub neurorozwojowe. Pod kodem 6A02 (należącym do grupy zaburzeń neurorozwojowych) wśród zaburzeń ze spektrum autyzmu wyróżniono:

1. Zaburzenie ze spektrum autyzmu bez zaburzeń rozwoju intelektualnego i z łagodnymi zaburzeniami języka funkcjonalnego lub bez nich.
2. Zaburzenia ze spektrum autyzmu z zaburzeniami rozwoju intelektualnego i łagodnymi zaburzeniami języka funkcjonalnego lub ich brakiem.
3. Zaburzenia ze spektrum autyzmu bez zaburzeń rozwoju intelektualnego i z zaburzeniami języka funkcjonalnego.
4. Zaburzenia ze spektrum autyzmu z zaburzeniami rozwoju intelektualnego i zaburzeniami języka funkcjonalnego.
5. Zaburzenia ze spektrum autyzmu z zaburzeniami rozwoju intelektualnego i brakiem języka funkcjonalnego.
6. Inne określone zaburzenia ze spektrum autyzmu.
7. Zaburzenia ze spektrum autyzmu, nieokreślone.

Według klasyfikacji ICD-11 podstawą diagnozy spektrum autyzmu są dwie główne grupy objawów: trudności w nawiązywaniu i podtrzymywaniu interakcji społecznych i komunikacji społecznej oraz skłonności do ograniczonych, nieelastycznych, powtarzalnych wzorców zachowań, czynności i zainteresowań, które są wyraźnie nietypowe lub nadmierne dla danej osoby.

Nowa klasyfikacja chorób ICD-11 obowiązuje obecnie w 35 krajach^[5]. Polska nie należy jeszcze do tej grupy, gdyż ma pięcioletni okres na wdrożenie nowych zasad. Wobec tego w Polsce wciąż obowiązują dotychczasowe

⁵ Taka informacja umieszczona jest na stronie WHO <https://www.who.int/news/item/11-02-2022-icd-11-2022-release>. [dostęp: 19.1.2024].

zasady określone w klasyfikacji chorób ICD-10^[6]. Obecnie autyzm należy do całościowych zaburzeń rozwoju określonych pod numerem F84. Jest to grupa zaburzeń charakteryzujących się jakościowymi odchyleniami od normy w zakresie interakcji społecznych i wzorców komunikacji oraz ograniczonym i stereotypowym repertuarem zainteresowań i aktywności. Wśród nich wyróżnia się autyzm dziecięcy F84.0, autyzm atypowy F84.1 i Zespół Aspergera F84.5. Nie wchodząc w szczegółowe różnice między tymi trzema jednostkami, należy wskazać, że osoba autystyczna charakteryzuje się nieprawidłowym lub zaburzonym rozwojem przed trzecim rokiem życia, charakterystycznym sposobem wadliwego funkcjonowania w trzech obszarach psychopatologii: interakcji społecznych, komunikacji oraz zachowania, a także występuje często szereg innych objawów, takich jak: fobie, zaburzenia snu i odżywiania, napady złości i (auto)agresji.

Bez względu jednak na fakt, którą klasyfikację chorób przyjmiemy – ICD-10, ICD-11, a nawet klasyfikację Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego DSM-5, gdzie zaburzenie to zostało jeszcze inaczej ujęte – dojść można do wniosku, że osoba w spektrum autyzmu^[7] charakteryzuje się pewnymi swoistymi cechami. Osoba autystyczna ma trudności komunikacyjne z innymi osobami oraz nawiązywaniu z nimi więzi społecznych. Unika ona kontaktu wzrokowego czy fizycznego z innym człowiekiem. Bardzo często osoba autystyczna nie panuje nad swoimi emocjami, co może przejawiać się agresją czy nadpobudliwością^[8]. Osoba w spektrum autyzmu czuje się najlepiej w miejscach wyciszonych, miejscach, gdzie nie ma wielu ludzi. Wynika to z tego, że ma ona nadwrażliwe zmysły, zaś w miejscach głośnych i hałaśliwych dochodzi do pewnego przeładowania bodźcami ze świata zewnętrznego^[9]. W obecnym stanie wiedzy medycznej nie da się

⁶ Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych – X Rewizja, t. I, wyd. 2008, s. 248.

⁷ Z racji zmiany klasyfikacji chorób na ICD-11 i tym samym zmiany nazwy jednostki z „autyzm” na „spektrum autyzmu”, dojść można do wniosku, że jedyną poprawną formą określania osoby autystycznej jest „osoba w spektrum autyzmu”. Na potrzeby niniejszego artykułu autor posługiwać się będzie jednak również pojęciem „osoby autystycznej” oraz „autysty”, gdyż zostało to już tak przyjęte językowo, a nadto same osoby w spektrum autyzmu tak siebie określają.

⁸ Emilia Płońska, „Niewygodni, niewidoczni i niechciani – formy wiktylizacji osób z autyzmem”, [w:] *Aksjologiczne i prawne aspekty niepełnosprawności*, red. Anna Drabarz (Białystok: Temida 2, 2020), 57-58.

⁹ Maciej Oksztulski, „Prawo do godności osób autystycznych”, [w:] *Umiędzynarodowienie krajowego obrotu prawnego*, t. I, red. Maciej Perkowski, Wojciech Zoń (Białystok: Wydawnictwo Prawo i Partnerstwo, 2016), 104.

jednoznacznie stwierdzić, co może być przyczyną występowania autyzmu. Jest to choroba zaliczana do genetycznych, choć niewykluczony jest także czynnik środowiskowy, jak np. przyjmowanie leków w ciąży. W obecnym stanie wiedzy medycznej nie da się wykryć autyzmu w ramach diagnostyki przedurodzeniowej, choć spekuluje się, że jest to tylko kwestia czasu^[10].

Nie można zapominać, że autyzm to spektrum. Słowo „spektrum” odnosi się zaś do różnic w prezentacji i nasileniu objawów. Oznacza to, że każda osoba w spektrum autyzmu może mieć zupełnie inny stopień nasilenia objawów, a co się z tym wiąże – zupełnie inne szczególne potrzeby^[11]. Trzeba zatem pamiętać, że mówiąc o osobie autystycznej *de facto* prezentujemy jedynie pewien typ człowieka. Mimo wielu wspólnych cech osób w spektrum autyzmu, jednocześnie między tymi osobami zachodzi często tak wiele różnic, że trudno jest stworzyć jakiś jeden wspólny katalog potrzeb osób autystycznych^[12]. Osoby autystyczne różnią się między sobą nie tylko zakresem i głębokością zaburzeń, lecz także poziomem inteligencji. Szacuje się, że ok. 75% osób w spektrum autyzmu ma jakiś poziom upośledzenia intelektualnego. Z kolei ok. 10% osób autystycznych charakteryzuje się ponadprzeciętną inteligencją. W literaturze spotkać się można też z danymi wskazującymi, że ok. 50% autystów nie posługuje się mową lub posługuje się nią w minimalnym stopniu. Ponadto, jedynie ok. 25% osób w spektrum autyzmu jest w stanie stosunkowo dobrze funkcjonować^[13]. Nie można też zapominać o tym, że nawet wysoki iloraz inteligencji nie wyklucza patologii mózgu, a nawet często immanentnie się z tym łączy. Zespół sawanta, występujący u ok. 5% autystów, to dysfunkcja mózgu polegająca na tym, że osoba niepełnosprawna umysłowo prezentuje niespotykane zdolności intelektualne. Osoba z zespołem sawanta potrafi

¹⁰ Urszula Drozdowska, „Wykładnia art. 4a ust. 1 pkt 2 ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego i poglądów doktryny prawa” *Miscellanea Historico-Iuridica* XV, nr 1 (2016): 305-306.

¹¹ Anida Szafrńska, „Uczeń z autyzmem wysokofunkcjonującym w szkole – studium przypadku” *Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania*, nr 3 (2017): 120.

¹² Judith Bluestone, *The Fabric of Autism, Weaving The Threads Into A Congent Theory* tłum. Maria Dąbrowska-Jędral, Agnieszka Klimek (San Rafael, CA: Book Publishing Company, 2005), 1.

¹³ Andrzej Witusik, Tadeusz Pietras, Ewelina Buczyńska, Artur Kultys, „Niepełnosprawność intelektualna a autyzm”, [w:] *Niepełnosprawność intelektualna – etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia*, red. Kinga Bobińska, Tadeusz Pietras, Piotr Gałęcki (Wrocław: Wydawnictwo Continuo, 2012), 260.

raz przeczytaną informację zapamiętać już do końca życia^[14]. Oczywiście należy mieć na względzie to, że bardzo często jest to potencjał niewykorzystany. Z racji swoistych ograniczeń w dostępie do edukacji, autyści często nie rozwijają swoich możliwości^[15]. Wszystko to pokazuje, że każda z osób w spektrum autyzmu może mieć zupełnie inne potrzeby, choć zamykające się w określonych medycznie ramach.

Spektrum autyzmu jest bez wątpienia formą niepełnosprawności. Światowa Organizacja Zdrowia wypracowała pewną definicję niepełnosprawności. Osoba niepełnosprawna to taka, która nie może samodzielnie, częściowo lub całkowicie, zapewnić sobie możliwości normalnego życia indywidualnego i społecznego na skutek wrodzonego lub nabytego upośledzenia sprawności fizycznej lub psychicznej^[16]. Autyzm z całą stanowczością w tę definicję się wpisuje. Wobec tego osoba w spektrum autyzmu jako osoba z niepełnosprawnością jest osobą o szczególnych potrzebach.

3 | Prawo do sądu w aspekcie standardów strasburskich

Obecnie żadnych wątpliwości nie budzi to, że prawo do sądu jest jednym z kluczowych i fundamentalnych praw człowieka w demokratycznym państwie prawa. Z racji obszernej i bardzo bogatej literatury na ten temat, udowadnianie tej tezy na łamach tej publikacji wydaje się raczej niecelowe^[17]. To, że każdy człowiek ma prawo do jawnego, sprawnego, rzetelnego

¹⁴ Emilia Płońska, „Dyskryminacja, wykluczenie, wiktyimizacja osób autystycznych”, [w:] *Autyzm a prawo*, red. Adam Górski, Błażej Kmiecik (Warszawa: Difin, 2019), 57-58.

¹⁵ Więcej na temat intelektualnych możliwości osób w spektrum autyzmu i ich prawa do kształcenia chociażby Wojciech Zoń, „Report on the Implementation of the Project No Autism! The Education and Personal Development of the Doctoral Student with Autism – The Status Quo and Interdisciplinary Optimization of Social and Professional Perspectives” *Eastern European Journal of Transnational Relations*, nr 2 (2018): 63-67.

¹⁶ Krystyna Szafraniec, Paweł Szymborski, „Niepełnosprawni – przełamywanie stereotypów i barier integracji” *Studia BAS*, nr 2 (2015): 124.

¹⁷ Z racji obszerności autor jedynie tytułem przykładu pragnie przywołać wybrane dzieła, gdzie podkreślano niezwykłą wagę prawa do sądu: Zdzisław

i sprawiedliwego rozpoznania jego sprawy wydaje się w obecnych czasach rzeczą oczywistą. Prawo to ugruntowane jest zarówno w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jak i licznych konwencjach międzynarodowych^[18]. W tym miejscu warto przytoczyć chociażby art. 6 ust. 1 *ab initio* Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności^[19]. Zgodnie z nim każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Autor w swojej pracy pragnie przeanalizować pewien aspekt prawa do sądu, jakim jest prawo każdego człowieka do równego dostępu do sądu w aspekcie standardów strasburskich.

Aby poznać standardy strasburskie równego dostępu do sądu, należy zbadać orzeczenia zapadłe przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka odnoszące się do tego zagadnienia. W jednym ze swych rozstrzygnięć Trybunał stwierdził, że prawo do sądu nie ma charakteru bezwzględnego i może podlegać ograniczeniom. Co jednak bardzo istotne wprowadzenie ograniczeń będzie zgodne z art. 6 ust. 1 Konwencji jedynie wtedy, gdy nie ograniczają one ani nie zmniejszają dostępu pozostawionego stronie postępowania sądowego w taki sposób lub w takim zakresie, iż sama istota dostępu do sądu staje się upośledzona. Dodatkowo Trybunał dostrzegł, że ograniczenia nie będą zgodne z art. 6 ust. 1 Konwencji, jeżeli nie będą realizowały uzasadnionego prawnie celu, a także jeżeli nie zachodzi uzasadniona proporcja pomiędzy stosowanymi ograniczeniami a celem, dla

Czeszejko-Sochacki, „Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka)” *Państwo i Prawo*, z. 11-12 (1997); Leszek Wiśniewski, *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1997); Józef Filipek, *Jednostka w demokratycznym państwie prawa* (Bielsko-Biała: Wydawnictwo Wyższa Szkoła Administracji, 2003).

¹⁸ Chociażby art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.): „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”; art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. U. UE.C. z 2007 r. Nr 303, str. 1 ze zm.): „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy. Każdy ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela”.

¹⁹ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

którego są one stosowane^[20]. W innym rozstrzygnięciu Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał, że zasada kontradiktoryjności oraz zasada równości broni stanowią podstawowe komponenty koncepcji rzetelnego procesu karnego. Wymagają one zachowania równowagi pomiędzy stronami. Oznacza to, że każdej ze stron należy przyznać rozsądną możliwość przedstawienia swej sprawy na warunkach, które nie stawiają jej w znacznie gorszym położeniu niż jej przeciwnika lub przeciwników procesowych^[21]. W innym bardzo ważnym wyroku Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, że zdarzają się niekiedy sytuacje, że dana osoba z racji stanu zdrowia psychicznego, nie jest w stanie wyrazić swojego poglądu. Niezwyczajnie istotnym jest jednak to, by taka osoba miała zapewniony dostęp do sądu oraz zagwarantowane prawo do bycia wysłuchanym – czy to osobiście, czy też za pośrednictwem jej reprezentanta. Często koniecznym jest wprowadzenie szczególnych gwarancji proceduralnych dla ochrony interesów osób, które z powodu swych problemów ze zdrowiem psychicznym nie są w stanie występować w swoim imieniu^[22]. W innym wyroku Trybunał odniósł się do kwestii przejrzystości i transparentności podejmowanych rozstrzygnięć. W orzeczeniu stwierdzono, że sądy krajowe muszą z należytą przejrzystością uzasadniać podstawy, na jakich opierają swoje decyzje^[23]. Należyta przejrzystość oznacza zatem, że sąd musi na tyle jasno i wyraźnie przedstawić swoje stanowisko – zarówno to ustne, jak i pisemne – by było ono zrozumiałe dla strony. Trybunał ponadto zwrócił uwagę, że strony postępowania sądowego mogą oczekiwać konkretnej i wyraźnej odpowiedzi na argumenty, które są rozstrzygające dla wyniku takiego postępowania^[24]. W innym wyroku Europejski Trybunał Praw Człowieka zaznaczył, że istota prawa strony do udziału w rozprawie bądź posiedzeniu polega między innymi na skutecznym przekazaniu informacji o dacie i miejscu postępowania z odpowiednim wyprzedzeniem umożliwiającym przygotowanie się do rozprawy lub posiedzenia, zapewnieniu wstępu na

²⁰ Decyzja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14.05.2019 r., 67068/10, GARLICKI v. POLSKA, LEX nr 2677816.

²¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 19.09.2017 r., 35289/11, REGNER v. CZECHY, LEX nr 2355186.

²² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31.05.2016 r., 17280/08, A.N. v. LITWA, LEX nr 2046886.

²³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 16.12.1992 r., 12945/87, HADJIANASTASSIOU v. GRECJA, LEX nr 81258.

²⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 11.07.2017 r., 19867/12, MOREIRA FERREIRA v. PORTUGALIA, LEX nr 2313234.

salę sądową oraz umożliwieniu przedstawienia stanowiska^[25]. Trybunał odniósł się także do zagadnienia jawności zewnętrznej rozprawy. Wskazał wówczas, że rozprawa karna powinna mieć charakter jawny, jednak nie ma to charakteru bezwzględnego. Europejski Trybunał Praw Człowieka dostrzegł, że pomimo że w postępowaniu karnym istnieją wysokie wymagania w zakresie jawności, na mocy art. 6 może okazać się konieczne ograniczenie otwartego i publicznego charakteru postępowania, na przykład w celu ochrony bezpieczeństwa lub prywatności świadków lub wspierania swobodnej wymiany informacji i opinii w dążeniu do sprawiedliwości^[26].

Powyżej wskazane orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wydane w oparciu o art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności wskazują na określone standardy strasburskie równego dostępu do sądu. Na ich podstawie można stwierdzić, że w ustawie karnoprosesowej powinny istnieć pewne rozwiązania, dzięki którym pokrzywdzony w spektrum autyzmu będzie miał realny dostęp do sądu.

4 | Mechanizmy karnoprosesowe wyrównujące szanse w dostępie do sądu osoby w spektrum autyzmu

W tej części artykułu autor postara się ustalić i przeanalizować, jakie rozwiązania karnoprosesowe mają w swoim założeniu zagwarantować osobie pokrzywdzonej w spektrum autyzmu realny dostęp do procesu karnego oraz równe szanse w jego toku. Nie powinno ulegać żadnym wątpliwościom to, że osoba autystyczna ma szczególne potrzeby. Autor podkreślał ten fakt we wcześniejszej części pracy. Należy zatem sprawdzić, czy instytucje karnoprosesowe są w stanie te potrzeby zaspokajać. Nie chodzi jednak absolutnie o to, aby stawiać osobę w spektrum autyzmu w pozycji uprzywilejowanej. Strony procesowe działają bowiem na zasadzie równości broni. Jednakże osoba autystyczna z racji swej niepełnosprawności potrzebuje

²⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28.08.2018 r., 12307/16, VYACHESLAV KORCHAGIN v. ROSJI, Legalis nr 1815443.

²⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24.04.2001 r., 12307/16, B. i P. v ZJEDNOCZONEMU KRÓLESTWU, LEX nr 76216.

pewnych wyjątkowych rozwiązań, by móc w sposób realny chronić swoje interesy i z owej równości broni korzystać. Tytułem przykładu: obie strony mają prawo do wypowiedzania się. Jednak osoba, która jest obcokrajowcem i nie komunikuje się w języku polskim, ma prawo do korzystania z pomocy tłumacza. Nie stawia jej to w uprzywilejowanej pozycji, tylko ten dodatkowy środek pozwala na urzeczywistnienie przysługujących jej uprawnień procesowych.

Rozpoczynając analizę mechanizmów karnoprosesowych wyrównujących szanse w równym dostępie do sądu osoby w spektrum autyzmu, analizę z całą pewnością należy rozpocząć od nowego przepisu, jakim jest art. 185e Kodeksu postępowania karnego^[27]. Przepis ten dodany został przez ustawę nowelizacyjną^[28], zaś dzień jej wejścia w życie określony został na 15 lutego 2024 r. Jest to zatem zupełnie nowy i dotychczas nieznany mechanizm karnoprosesowy. Autor nie będzie jednak przeprowadzał szczegółowej analizy art. 185e k.p.k., gdyż nie jest to celem pracy. Dodatkowo przepis art. 185e k.p.k. stanowi *de facto* kopię art. 185a, 185b i 185c k.p.k., które to przepisy doczekały się bardzo szczegółowych opracowań. Szczegółowe omawianie art. 185e k.p.k. byłoby zatem odtwórczym powtarzaniem tego, co zostało już wypracowane w nauce w oparciu o przepisy art. 185a-185c k.p.k. i jednocześnie byłoby „wyważaniem otwartych drzwi”. Aby dowiedzieć się, jak rozumieć należy np. „istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy” czy „wyjście na jaw istotnych okoliczności”, autor odsyła do bogatej literatury przedmiotu^[29]. Wprowadzenie art. 185e k.p.k. stanowi wyraz

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 37).

²⁸ Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 289 ze zm.).

²⁹ Tutaj jedynie tytułem przykładu: Kamil Federowicz, „Wybrane aspekty przesłuchania przez organ nieuprawniony pokrzywdzonego i świadka, o których mowa w art. 185a–185c kodeksu postępowania karnego” *Przegląd Sądowy*, nr 2 (2016); Dorota Kaczmarek, „Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego” *Prokuratura i Prawo*, nr 1 (2014); Monika Klejnowska, „Kilka uwag na tle znnowelizowanych przepisów art. 185a i art. 185b k.p.k. dotyczących przesłuchania małoletniego w procesie karnym” *Ius et Administratio*, z. 2 (2014); Ewa Kruk, „Ochrona prawna małoletniego w procesie karnym. Uwagi na tle art. 185a– c Kodeksu postępowania karnego” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*, nr 1 (2019); Katarzyna Wiktorzak, „Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2016 r., III KK 394/15,” *Białostockie Studia Prawnicze*, nr 1 (2018); Marcin Sowała, „Ewolucja procesowej ochrony pokrzywdzonego przestępstwami seksualnymi w toku przesłuchania – analiza art. 185c Kodeksu postępowania karnego” *Prawo w Działaniu*, nr 49 (2021).

implementacji Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw^[30]. Zgodnie z art. 23 ust. 2 i 3 dyrektywy: Ofiarom o szczególnych potrzebach w zakresie ochrony określonym zgodnie z art. 22 ust. 1 udostępnia się podczas postępowania przygotowawczego następujące środki:

- a. przesłuchania ofiar odbywają się w zaprojektowanych lub przystosowanych do tego celu pomieszczeniach;
- b. przesłuchania ofiar są prowadzone przez lub z udziałem specjalistów, odpowiednio przeszkolonych do tego celu;
- c. wszelkie przesłuchania ofiar są prowadzone przez te same osoby, chyba że jest to sprzeczne z właściwym funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości;
- d. wszelkie przesłuchania ofiar przemocy seksualnej, przemocy na tle płciowym lub przemocy w bliskich związkach – jeżeli nie są prowadzone przez prokuratora ani sędziego – prowadzą osoby tej samej płci co ofiara, o ile takie jest życzenie ofiary i o ile nie stanowi to uszczerbku dla przebiegu postępowania karnego.

Ofiarom o szczególnych potrzebach w zakresie ochrony określonym zgodnie z art. 22 ust. 1 udostępnia się podczas postępowania sądowego:

- a. środki zapewniające unikanie kontaktu wzrokowego między ofiarami a sprawcami, również w trakcie składania zeznań, dzięki zastosowaniu odpowiednich środków, w tym technologii komunikacyjnych;
- b. środki służące temu, by ofiara mogła zostać przesłuchana pod jej nieobecność na sali sądowej, w szczególności dzięki wykorzystaniu odpowiednich technologii komunikacyjnych;
- c. środki pozwalające uniknąć zbędnych pytań dotyczących życia prywatnego ofiary, niezwiązanych z przestępstwem;
- d. środki umożliwiające przeprowadzenie przesłuchania bez obecności publiczności.

³⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz. U. UE.L. z 2012 r. Nr 315).

Jak wskazano w uzasadnieniu projektu ustawy: „w 2018 r. Komitet do spraw Praw Osób Niepełnosprawnych, po złożeniu przez Polskę sprawozdania z wykonywania Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych, oceniając realizację zobowiązań płynących z artykułu 13 Konwencji (dostęp do wymiaru sprawiedliwości), zalecił między innymi, aby Polska zagwarantowała osobom z niepełnosprawnościami dostęp do wymiaru sprawiedliwości w praktyce, w szczególności, aby zapewniła dostosowania proceduralne, a także używanie komunikacji wspomagającej i alternatywnej oraz wszystkich innych dostępnych środków, sposobów i form komunikacji we wszystkich postępowaniach prawnych”^[31].

Wprowadzenie art. 185e k.p.k. do polskiego procesu karnego jest zatem wyrazem implementacji wspomnianej Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady oraz zaleceniem Komitetu ds. Praw Osób Niepełnosprawnych. Przepis art. 185e k.p.k. dotyczy sytuacji, gdy u świadka występują zaburzenia psychiczne, rozwojowe, zakłócenia zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń i zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach niż wskazane w tym przepisie mogłoby wpłynąć negatywnie na jego stan psychiczny lub byłoby znacznie utrudnione. W takim przypadku przesłuchanie odbywać się musi na określonych w przepisie warunkach. Nie powinno budzić wątpliwości to, że wśród osób, do których stosuje się przepis art. 185e k.p.k., znajduje się osoba w spektrum autyzmu. Jeżeli chodzi o warunki przesłuchania, to przede wszystkim takie przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Przepis art. 185e § 3 k.p.k. stanowi dodatkowo, że biegły psycholog, biorący udział w przesłuchaniu, powinien być osobą płci wskazanej przez świadka, chyba że będzie to utrudniać postępowanie. W ocenie autora publikacji w przypadku osoby autystycznej płeć biegłego psychologa nie odgrywa raczej większego znaczenia. Zdecydowanie ważniejszym jest, aby biegły psycholog był osobą, którą osoba autystyczna zna. Jeżeli nie ma takiej możliwości, to biegły psycholog powinien postarać się już wcześniej nawiązać kontakt z pokrzywdzonym. Trudno sobie wyobrazić, aby osoba w spektrum autyzmu podjęła współpracę z biegłym psychologiem, którego widzi na posiedzeniu po raz pierwszy w życiu. Rzeczą ważną jest też to, aby nie zmieniała się osoba biegłego psychologa. Wszelkiego rodzaju zmiany i nowe osoby bardzo negatywnie wpływają

³¹ Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 289 ze zm.), s. 51-52.

na samopoczucie osoby w spektrum autyzmu. Na posiedzeniu obecny może być jeszcze tylko prokurator, obrońca i pełnomocnik. Dodatkowo w przesłuchaniu może wziąć udział przedstawiciel ustawowy pokrzywdzonego lub inna osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Przebieg przesłuchania jest rejestrowany za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk. Na rozprawie głównej pokrzywdzony nie jest już przesłuchiwany. Zamiast tego odtwarzany zostaje zapis z urządzenia rejestrującego oraz odczytywany jest protokół z przesłuchania. Zasadniczo przesłuchanie odbywa się na zasadzie jednokrotności, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania lub w razie uwzględnienia wniosku dowodowego oskarżonego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego^[32]. W ocenie autora wprowadzenie jednokrotności przesłuchania osoby autystycznej nie do końca jest słuszne. Osoby autystyczne mają bowiem często bardzo duże wahania nastroju wynikające z nadwrażliwości na bodźce. Jeżeli w trakcie podróży do sądu coś nagle zdenerwuje osobę w spektrum autyzmu, szanse na skuteczne przeprowadzenie przesłuchania są minimalne. Jednakże innego dnia, kiedy autysta nie będzie narażony na negatywne dla niego czynniki, istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że złoży obszerniejsze zeznania. Wobec tego w ocenie autora w przypadku art. 185e § 1 k.p.k. od zasady jednokrotności przesłuchania powinien być wprowadzony jeszcze jeden wyjątek: „w razie uwzględnienia wniosku dowodowego świadka lub jego przedstawiciela ustawowego po zasięgnięciu opinii biegłego psychologa”. W obecnym stanie prawnym nawet wniosek dowodowy świadka (lub jego reprezentanta) o ponowne przesłuchanie nie może zostać przez sąd uwzględniony.

Wskazane warunki nie różnią się niczym od warunków przesłuchania przewidzianych w trybie art. 185a-185c k.p.k. Z racji kompleksowej literatury przedmiotu na ten temat autor nie będzie szerzej tych kwestii omawiał. Niemniej nie sposób nie zauważyć, że wprowadzenie art. 185e k.p.k. do polskiej procedury karnej oceniać należy bardzo pozytywnie. Dotychczas bowiem osoba w spektrum autyzmu zasadniczo nie miała zagwarantowanego udziału w przesłuchaniu na sprzyjających jej warunkach. Wszystko opierało się na dobrej woli sądu i empatii składu orzekającego.

³² Katarzyna Sychta, „Komentarz do art. 185e”, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Jarosław Zagrobnik (Lex, 2023).

Zdecydowanie istotniejsze z punktu widzenia przedmiotu artykułu wydają się nowe zasady przesłuchania odnoszące się wyłącznie do przepisu art. 185e k.p.k. Chodzi tu m.in. o § 4 tego przepisu. Zgodnie z nim, jeżeli świadek ma problemy z komunikacją werbalną, przesłuchanie przeprowadza się przy wykorzystaniu komunikacji wspomagającej i alternatywnej, którymi posługuje się świadek. Pod pojęciem wspomagających i alternatywnych metod komunikacji (AAC) należy rozumieć sposoby, które umożliwią osobie ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi ekspresję i odbiór komunikatów^[33]. Wśród przykładów ACC można wymienić m.in. piktogramy, symbole PCS, symbole Bliss, gesty (m.in. język migowy), rysunku, obrazki, zdjęcia^[34]. W przypadku osób autystycznych komunikacja alternatywna i wspomagająca jest bardzo często jedyną formą komunikacji. Osoby w spektrum autyzmu często korzystają z różnego rodzaju symboli, dzięki którym przekazują światu zewnętrznemu swoje myśli i spostrzeżenia.

Co ciekawe, przepis art. 185e § 4 k.p.k. *in fine* dopuszcza możliwość udziału w przesłuchaniu biegłego, który ma odpowiednią wiedzę w zakresie komunikacji wspomagającej i alternatywnej^[35]. Udział biegłego z tego zakresu należy uznać jak najbardziej za dobre rozwiązanie, jednak niekoniecznie jeżeli chodzi o osoby w spektrum autyzmu. Osoby autystyczne są zamknięte i mają trudności w nawiązaniu kontaktu z kimkolwiek, kogo wystarczająco blisko nie poznają. Trudno sobie wyobrazić sytuację współpracy osoby autystycznej z biegłym, którego widzi pierwszy raz w życiu. Najlepszym „biegłym” jest bowiem opiekun osoby w spektrum autyzmu (rodzic, inny krewny, przyjaciel), gdyż to on najlepiej zna metody komunikacji, którymi posługuje się autysta. Autyści posługują się bowiem czasem językiem zupełnie niekonwencjonalnym. Choć dla osób z zewnątrz komunikacja ta może wydawać się przejawem agresji, często autyści przekazują określone informacje za pomocą plucia, uderzania, rzucania przedmiotami itp.^[36].

³³ Łukasz Maj, „Wspomagające i alternatywne metody komunikacji (augmentative and alternative methods of communication – AAC) w rozwijaniu funkcji poznawczych” *Logopedia*, nr 2 (2022): 336.

³⁴ Zuzanna Gryszka-Mędrak, „Wprowadzenie alternatywnych i wspomagających metod komunikacji u dziecka z mózgowym porażeniem dziecięcym” *Logopedia Silesiana*, nr 1 (2012): 148.

³⁵ Cezary Kulesza, „Komentarz do art. 185e”, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Katarzyna Dudka (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023), 409-410.

³⁶ Emilia Płońska, „Małoletni z autyzmem jako uczestnik procesu karnego”, [w:] *Prawa dziecka. Perspektywa publicznoprawna*, red. Dagmara Jaroszevska-Choraś, Agnieszka Kilińska-Pękacz, Agnieszka Wedeł-Domaradzka (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2019), 314.

Trudno wyobrazić sobie, aby istniał biegły z zakresu takiej formy komunikacji. Z kolei rodzic lub inna osoba bliska z całą pewnością potrafi odczytać znaki ukryte w tego rodzaju zachowaniach. Pojawia się jednak pytanie, czy taka osoba może wspomagać pokrzywdzonego w spektrum autyzmu w komunikacji z sądem. Zgodnie z literalnym brzmieniem art. 185e § 2 k.p.k. osoba ta może być wyłącznie obecna podczas przesłuchania, jednak nie może podejmować jakichkolwiek czynności. Trudno też sobie wyobrazić, aby osobę bliską, która zna sposób komunikowania się z pokrzywdzonym autystą, potraktować jako biegłego *ad hoc* i w tym charakterze dopuścić go do pomocy pokrzywdzonemu. Biegły musi być bowiem obiektywny, natomiast trudno ten przymiot przypisać osobie towarzyszącej całe życie osobie w spektrum autyzmu. Podobnie nie może tej osoby potraktować jako tłumacza, gdyż tutaj też wymagany jest obiektywizm. Wobec tego w obecnym brzmieniu przepisu art. 185e § 2 i 4 k.p.k. opiekun osoby autystycznej nie ma możliwości wspomagania go w komunikacji alternatywnej i wspomagającej. Z całą stanowczością należy oceniać to negatywnie. Autor stoi zatem na stanowisku, aby dokonać stosownej zmiany przepisu art. 185e § 4 k.p.k. poprzez dopisanie, że osoba wymieniona w art. 51 § 2 lub 3 lub osoba pełnoletnia wskazana przez świadka ma prawo wspomagać świadka w komunikacji alternatywnej i wspomagającej.

W tym miejscu należy też się odnieść do treści art. 185f k.p.k. Jest przepis odnoszący się do podstawowych warunków technicznych dotyczących przesłuchania świadka w trybie art. 185e k.p.k. Zgodnie z art. 185f § 1 k.p.k. przesłuchanie przeprowadza się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub poza jego siedzibą, a także w innym miejscu, jeżeli uzasadniają to indywidualne potrzeby świadka i istnieje możliwość utrwalenia czynności za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk. Ponadto, zgodnie z § 2 tego przepisu przed pierwszym przesłuchaniem osoba przesłuchiwana otrzymuje informacje o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania. Informacje zawierają opisowe lub graficzne przedstawienie przebiegu, sposobu i warunków przesłuchania. Pomiędzy doręczeniem informacji a terminem przesłuchania powinno upłynąć co najmniej 3 dni, chyba że dobro postępowania stoi temu na przeszkodzie. W § 3 i 4 ustawodawca umieścił delegację ustawową upoważniającą ministra sprawiedliwości do wydania rozporządzeń, w których określone zostaną szczegółowe warunki przeprowadzenia przesłuchania oraz określony zostanie wzór informacji o przebiegu przesłuchania. Jako że na dzień przygotowywania tego artykułu stosowne rozporządzenia nie zostały jeszcze wydane, trudno jest się odnieść do poszczególnych

rozwiązań, które zostaną wdrożone. Z całą pewnością poczekalnia oraz pokój przesłuchań muszą być bardzo dobrze wyciszone, w szczególności muszą zablokować jakiekolwiek odgłosy z zewnątrz. Nawet cicha rozmowa na korytarzu czy cykanie zegarka na rękę sędziego może tak rozproszyć autystę, że nie będzie już możliwości uzyskania od niego jakiejkolwiek informacji. Nie można bowiem zapominać o tym, że osoby w spektrum autyzmu mogą mieć niższy próg wrażliwości na dany bodziec. Dlatego dźwięki, które są ignorowane przez mózg osoby zdrowej, mogą stać się nieznosnym czynnikiem, na którym osoba autystyczna całkowicie się skupi. Z pewnością jest to jedna z ważniejszych kwestii, która musi zostać uwzględniona w rozporządzeniu.

Przepis art. 185e k.p.k. z całą pewnością zasługuje na aprobatę. Stanowi on wyraz innowacyjnego podejścia do osób z niepełnosprawnościami, w tym osób w spektrum autyzmu. Z drugiej zaś strony niezadowolenie budzi fakt, że takie uregulowanie dopiero teraz znalazło się w ustawie karnoprosesowej. Oczywiście przepis art. 185e k.p.k. ma pewne mankamenty, na które uwagę zwrócił autor, niemniej idea wprowadzenia przepisu jest bardzo słuszna. Ważnym jest, że przepis art. 185e k.p.k. ma zastosowanie w toku całego procesu karnego, a więc i w postępowaniu przygotowawczym^[37]. Pozytywnie ocenić należy fakt, że osoba autystyczna nie będzie już przesłuchiwana przez prokuratora czy policję na etapie przedsądowym. Zawiadomienie o przestępstwie może zaś złożyć inna osoba – np. opiekun osoby autystycznej, zaś już przesłuchanie w charakterze pokrzywdzonego nastąpi w trybie art. 185e k.p.k.

Wprowadzenie art. 185e k.p.k. stanowi bardzo duży krok w kierunku wyrównania szans pokrzywdzonego będącego osobą w spektrum autyzmu w toku procesu karnego i tym realizacji jego prawa do sądu. Autor artykułu pragnie jednak odnieść się jeszcze do innych rozwiązań, które potencjalnie mogą wpłynąć na polepszenie sytuacji takiej osoby w postępowaniu karnym. Przede wszystkim osoby autystyczne w zdecydowanej większości przypadków nie są osobami samodzielnie funkcjonującymi. W związku z tym potrzebują pomocy swoich bliskich. Pojawić się może pytanie, czy z karnoprosesowego punktu widzenia istnieje możliwość, aby osoba autystyczna mogła podejmować czynności procesowe za pośrednictwem swego opiekuna. W tym miejscu należy odnieść się do treści art. 51 § 3 k.p.k. Zgodnie z nim, jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna,

³⁷ Wynika to z uchwały Sądu Najwyższego z dnia 30.11.2004 r., I KZP 25/04, OSNKW 2004/12, poz. 101.

w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, jego prawa może wykonywać osoba, pod której pieczę pokrzywdzony pozostaje. W nauce przyjmuje się, że pokrzywdzony może być uznany za osobę nieporadną zarówno w przypadku wystąpienia schorzeń o charakterze somatycznym, jak i zaburzeń natury psychiatrycznej^[38]. Istotne jest to, aby była to osoba nieumiejąca sobie samodzielnie radzić w sprawach życiowych i w związku z tym korzystająca z pomocy innej osoby, pod której pieczę pozostaje. Wydaje się, że osoba autystyczna będzie adresatem tej normy prawnej. Zasadniczo opiekun osoby w spektrum autyzmu, aby móc podjąć w jej imieniu czynności procesową, musi wykazać zarówno stan nieporadności danego pokrzywdzonego, jak i fakt swej nad nim opieki. Nie ma potrzeby posługiwania się jakimś szczególnym dokumentem potwierdzającym umocowanie^[39].

Kolejną bardzo ważną rzeczą jest udział osoby w spektrum autyzmu w samej rozprawie. Ideą art. 185e k.p.k. – skądinąd bardzo słuszną – jest to, aby przesłuchać takiego pokrzywdzonego w specjalnie przygotowanych dla niego warunkach, zaś na samej rozprawie odtworzyć nagranie z tego przesłuchania i odczytać protokół. Przepis art. 185e k.p.k. nie ogranicza jednak w żadnym stopniu prawa pokrzywdzonego (względnie oskarżyciela posiłkowego) do uczestniczenia w rozprawie. Osoba autystyczna może bowiem chcieć uczestniczyć w rozprawie, choć z wiadomych względów nie chce w jej trakcie zabierać głosu. Może jednak przysłuchiwać się wszystkiemu, co dzieje się na sali rozpraw, mieć własne przemyślenia, a następnie odnieść się osobiście do tego, co działo się na rozprawie za pośrednictwem swojego reprezentanta. Rozprawa, w której pokrzywdzonym jest osoba w spektrum autyzmu powinna w miarę możliwości być tak zorganizowana, by w jak najpełniejszym stopniu umożliwić autyście chociażby bierne w niej uczestnictwo. Z tego względu autor stawia dwa postulaty *de lege ferenda*. Pierwszy dotyczy nowelizacji przepisu art. 360 k.p.k. regulującego kwestię wyłączenia jawności rozprawy. W ocenie autora sąd powinien mieć kompetencje wyłączania jawności rozprawy w całości lub w części, jeżeli pokrzywdzonym jest osoba, u której występują zaburzenia psychiczne, rozwojowe, zakłócenia zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń.

³⁸ Marcin Burdzik, „Ochrona interesów pokrzywdzonego z zaburzeniami psychicznymi na gruncie polskiej procedury karnej” *Państwo i Prawo*, nr 12 (2022): 120-121.

³⁹ Ryszard Andrzej Stefański, „Komentarz do art. 51”, [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. I., *Komentarz do art. 1-166*, red. Ryszard Andrzej Stefański, Stanisław Zabłocki (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 726-727.

Oczywiście *de lege lata* można wyłączyć już teraz w takim przypadku jawności rozprawy, chociażby na podstawie art. 360 § 1 pkt d), tj. jeżeli jawność mogłaby naruszać ważny interes prywatny. Wydaje się jednak, że pożądanym byłoby wprowadzenie *expressis verbis* możliwości wyłącznie jawności rozprawy w przypadku pokrzywdzonego w spektrum autyzmu. Drugim równie skutecznym rozwiązaniem mogłoby być też zorganizowanie dla takiego pokrzywdzonego rozprawy w formie zdalnej. Autor postuluje zatem, aby wprowadzić do ustawy karnoprocesowej przepis stanowiący, że przewodniczący powinien zapewnić udział pokrzywdzonego, u którego występują zaburzenia psychiczne, rozwojowe, zakłócenia zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń w rozprawie przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających udział w rozprawie na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku.

5 | Wnioski

Zasadniczy problem badawczy tego artykułu zawierał się w pytaniu, w jakim zakresie przepisy karnoprocesowe umożliwiają osobie autystycznej realny jej udział w procesie karnym w charakterze pokrzywdzonego przy zachowaniu standardów strasburskich. Hipoteza badawcza odpowiadająca temu problemowi zamykała się w stwierdzeniu, że przepisy karnoprocesowe w zbyt wąskim zakresie umożliwiają osobie pokrzywdzonej w spektrum autyzmu realne uczestnictwo w procesie karnym. Choć dostrzec można pewne zmiany, które poszerzają karnoprocesową ochronę takiej osoby, to wydaje się, że ochrona ta jest wciąż zbyt słaba. Standardy strasburskie wymagają zapewnienia w tym zakresie szerszej ochrony.

Za pomocą zastosowanych metod badawczych autor doszedł do konkluzji, że zaprezentowana hipoteza badawcza została częściowo potwierdzona.

W pierwszej kolejności należy dostrzec, że standardy strasburskie dostępu każdego człowieka do sądu stawiają w tym zakresie wysokie wymagania przed organami stanowiącymi i stosującymi prawo. Europejski Trybunał Praw Człowieka w przywołanych wcześniej orzeczeniach dostrzegł, że prawo do sądu może być ograniczone, jednak tylko wtedy, gdy ograniczenia te odpowiadają jakiemuś prawnemu celowi. Dodatkowo nie mogą one naruszać istoty prawa do sądu. Z powyższego wynika, że Państwa układające się muszą zapewnić każdej osobie realny dostęp do wymiaru

sprawiedliwości. W innych omówionych wcześniej orzeczeniach Trybunał wskazał, jakie uregulowania będą w tym aspekcie pożądane.

Osoba w spektrum autyzmu jest z całą pewnością osobą, która ma pewne określone szczególne potrzeby. Z racji swej niepełnosprawności jej udział w życiu społecznym, a tym samym korzystanie z wymiaru sprawiedliwości, doznaje pewnych ograniczeń. Aby wyrównać szanse tych osób w dostępie do sądu, polska procedura karna musi opierać się na określonych mechanizmach. Wówczas osoba w spektrum autyzmu będzie mogła realnie korzystać z prawa do sądu.

W ocenie autora publikacji obecnie funkcjonujące rozwiązania proceduralne należy oceniać bardzo pozytywnie. Na pełną aprobatę zasługuje wprowadzenie przepisu art. 185e k.p.k., który stanowi kamień węgielny w usprawnieniu dostępu osób w spektrum autyzmu do procesu karnego. Naturalnie przepis art. 185e k.p.k. zawiera pewne mankamenty i braki, na które autor zwrócił uwagę w artykule. Dodatkowo można byłoby wprowadzić innego rodzaju rozwiązania, które znacznie polepszyłyby pozycję pokrzywdzonego w spektrum autyzmu w postępowaniu karnym. Autor sformułował pewne postulaty *de lege ferenda*, które w jego ocenie mogłyby wpłynąć na zwiększenie szans osób autystycznych w realizacji ich prawa do rzetelnego procesu karnego. Można zatem stwierdzić, że faktycznie przepisy karnoprosesowe w zbyt wąskim zakresie umożliwiają osobie pokrzywdzonej w spektrum autyzmu realne uczestnictwo w procesie karnym, jednakże wprowadzone w ostatnim czasie zmiany stanowią jednoznaczny wyraz dokonywania zmian we właściwym kierunku. I jest to bez wątpienia ogromny pozytyw, który wypływa z przeprowadzonej w tej publikacji analizy.

Bibliografia

- Bluestone Judith, *The Fabric of Autism, Weaving The Threads Into A Congent Theory* tłum. Maria Dąbrowska-Jędrał, Agnieszka Klimek. San Rafael, CA: Book Publishing Company, 2005.
- Burdzik Marcin, „Ochrona interesów pokrzywdzonego z zaburzeniami psychicznymi na gruncie polskiej procedury karnej” *Państwo i Prawo*, nr 12 (2022): 116-132.
- Czeszejko-Sochacki Zdzisław, „Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka)” *Państwo i Prawo*, z. 11-12 (1997): 86-102.

- Drozdowska Urszula, „Wykładnia art. 4a ust. 1 pkt 2 ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego i poglądów doktryny prawa” *Miscellanea Historico-Iuridica* XV, nr 1 (2016): 301-316.
- Federowicz Kamil, „Wybrane aspekty przesłuchania przez organ nieuprawniony pokrzywdzonego i świadka, o których mowa w art. 185a-185c kodeksu postępowania karnego” *Przegląd Sądowy*, nr 2 (2016): 71-82.
- Filipek Józef, *Jednostka w demokratycznym państwie prawa*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo Wyższa Szkoła Administracji, 2003.
- Filipkowski Wojciech, Elżbieta Zatyka, Ewa Glińska, Emilia Jurgielewicz-Delegacz, „Szczegółowa koncepcja badań prawno-kryminologicznych”, [w:] *Bezpieczeństwo osób niewidomych i słabowidzących w ruchu drogowym. Wybrane aspekty praktyczne*, red. Katarzyna Laskowska, Wojciech Filipkowski, Ewa Glińska. 25-54. Białystok: Wydawnictwo Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 2014.
- Gryszka-Mędrak Zuzanna, „Wprowadzenie alternatywnych i wspomagających metod komunikacji u dziecka z mózgowym porażeniem dziecięcym” *Logopedia Silesiana*, nr 1 (2012): 140-158. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Logopedia_Silesiana/Logopedia_Silesiana-r2012-t1/Logopedia_Silesiana-r2012-t1-s140-158/Logopedia_Silesiana-r2012-t1-s140-158.pdf.
- Kaczmarek Dorota, „Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego” *Prokuratura i Prawo*, nr 1 (2014): 14-28. <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/numer-1-2014>.
- Klejnowska Monika, „Kilka uwag na tle znowelizowanych przepisów art. 185a i art. 185b k.p.k. dotyczących przesłuchania małoletniego w procesie karnym” *Ius et Administratio*, z. 2 (2014): 33-46. https://iusetadministratio.eu/wp-content/Zeszyty_naukowe/2014/2_2014/2_2014_3_Monika_Klejnowska.pdf.
- Kruk Ewa, „Ochrona prawna małoletniego w procesie karnym. Uwagi na tle art. 185a- c Kodeksu postępowania karnego” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*, nr 1 (2019): 113-129. https://tkp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/TKP_XII_2019_nr1_8_EwaKruk.pdf.
- Kulesza Cezary, „Komentarz do art. 185e”, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Katarzyna Dudka. 408-410. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Maj Łukasz, „Wspomagające i alternatywne metody komunikacji (augmentative and alternative methods of communication – AAC) w rozwijaniu funkcji poznawczych” *Logopedia*, nr 2 (2022): 335-349. <https://www.logopedia-ptl.pl/index.php/logopedia/article/view/211>.
- Oksztulski Maciej, „Prawo do godności osób autystycznych”, [w:] *Umiejętność rodowienie krajowego obrotu prawnego*, t. I, red. Maciej Perkowski, Wojciech Zoń. 91-120. Białystok: Wydawnictwo Prawo i Partnerstwo, 2016. <https://>

- repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/8268/1/Umi%C4%99dzy-narodowienie%20krajowego%20obrotu%20prawnego%20I.%20Maciej%20Oksztulski.pdf.
- Płońska Emilia, „Małoletni z autyzmem jako uczestnik procesu karnego”, [w:] *Prawa dziecka. Perspektywa publicznoprawna*, red. Dagmara Jaroszevska-Choraś, Agnieszka Kilińska-Pękacz, Agnieszka Wedeł-Domaradzka. 305-316. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2019.
- Płońska Emilia, „Dyskryminacja, wykluczenie, wiktylizacja osób autystycznych”, [w:] *Autyzm a prawo*, red. Adam Górski, Błażej Kmiecik. 54-83. Warszawa: Difin, 2019.
- Płońska Emilia, „Niewygodni, niewidoczni i niechciani – formy wiktylizacji osób z autyzmem”, [w:] *Aksjologiczne i prawne aspekty niepełnosprawności*, red. Anna Drabarz. 57-75. Białystok: Temida 2, 2020.
- Sowała Marcin, „Ewolucja procesowej ochrony pokrzywdzonego przestępstwami seksualnymi w toku przesłuchania – analiza art. 185c Kodeksu postępowania karnego” *Prawo w Działaniu*, nr 49 (2021): 99-112. https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_32041_pwd_4907.
- Stefański Ryszard Andrzej, „Komentarz do art. 51”, [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz do art. 1-166*, red. Ryszard Andrzej Stefański, Stanisław Zabłocki. 718-727. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.
- Sychta Katarzyna, „Komentarz do art. 185e”, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Jarosław Zagrodnik. Lex, 2023.
- Szafraniec Krystyna, Paweł Szymborski, „Niepełnosprawni – przełamywanie stereotypów i barier integracji” *Studia BAS*, nr 2 (2015): 123-148. <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171411111>.
- Szafranska Anida, „Uczeń z autyzmem wysokofunkcjonującym w szkole – studium przypadku” *Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania*, nr 3 (2017): 118-134. <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ec7f5d3d-ec96-47f9-8fc4-5688c6c6ae1e>.
- Wiśniewski Leszek, *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1997.
- Wiktorzak Katarzyna, „Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2016 r., III KK 394/15” *Białostockie Studia Prawnicze*, nr 1 (2018): 233-241. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7003/1/BSP_23_1_K_Wiktorzak_Glosa_do_wyroku_Sadu_Najwyzszego_z_dnia_17_lutego_2016_r.pdf.
- Witusik Andrzej, Tadeusz Pietras, Ewelina Buczyńska, Artur Kultys, „Niepełnosprawność intelektualna a autyzm”, [w:] *Niepełnosprawność intelektualna – etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia*, red. Kinga Bobińska, Tadeusz Pietras, Piotr Gałęcki. 259-271. Wrocław: Wydawnictwo Continuo, 2012.

Zoń Wojciech, „Report on the Implementation of the Project No Autism! The Education and Personal Development of the Doctoral Student with Autism – The Status Quo and Interdisciplinary Optimization of Social and Professional Perspectives” *Eastern European Journal of Transnational Relations*, nr 2 (2018): 63-67. <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7943/1/EEJTR%20%282018%29%20Vol.%202%20No.%202%20Zo%c5%84.pdf>.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.
For guidelines on the permitted uses refer to
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>

